

ХОРГУЙУУ УРУТ САБАЛАММЫТА

1941 с. ахсынньыга Түбэй-Дьаархан нэһилиэгэр бара турар үлэлэр туһунан кыра биллэригэ кэнники пуунунан манньк суруллубут: «Бу нэһилиэккэ «2-с Харды», «Курааччылаах» колхозтарга ыарыы элбэх эбит. Өлөллөрө да элбэх, өлөөрү да сытар киһи эмиз элбэхтэр, маассабы ыарыы эбит. 1/141 с. ыла 50-тан тахса киһи өлбүт.»

2 Бордон нэһилиэгин сэбиэтин председателэ Иванов райкомна биллэрэр: «Биһиги наслекка населения 80 % кэригэ сытар, ыарыыга. Маны аһан 26/2 туругунан 6 киһи өллө, бу таһыгар хас да киһи өлүө биллибэт. Бу ыарыы элбэгин түмүгүнэн наслекка ханнык да сөптөөх үлэ барбат. Маны төгүнэн школага оҕо 75 % эрэ үөрэнэ турар. Бу ыарыы инники өттүгэр населениены хайдах гыныа биллибэт. Сибилитин 20-30 дьылы киһи өлөр кутталга сыталлар. Колхозтаахтар аһардас фермаларын эрэ сүөһүтүн көрөр буоллулар. Онон көрдөһүллэр аһыах ыарыыга биксэрдэ командировкалыгыгытыгар, манна детдомна олорон эрэнэһэллэр мин уоруксунулар.»

Бутукай нэһилиэгин «Коммунист» колхоз чилиэтин суруга: «Сунтаар оройуонун ситэриилээх комитетын уполномоченнайыгар Ивановка быһааргытыгар биэрэбин мин «Коммунист» колхоз членэ Алексеев Сементан заявление. Мин маньк туһугар биэрэбин. Аһаахха ас суох. Аан бастаан колхоз буолуодуттан колхозка хаспа ньюура суох үлэлибин. 1940 сыл устатыгар 300 күннээхпин. Ол уорумабар итиллэр кыах отой суох. Онон итиллэр көрдүк ыйан биэрэргүр көрдөһөбүн. Илин бааттыбын Алексеев Семен Данилович. 1941 с. ахсынньы 13 күнэ.»

Оройуоннаағы пишекомбинат уонна сортуопка органнын ыйаахтарынан колхозтартан, колхозтаахтартан киирэр обязательнай поставка үүтүн анын 1941 с. от ыйыгар дээрэ 50% тута олорубут эбит буоллахтарына от ыйыттан 100 % арыы собуоттарыгар туттарыахтаахтара. Дьон-норуот бурдугун,

этин, арыытын, үүтүн, харчытын 100% государствога туттара олооро, аны көлөһүн күнүн суотугар бэриллээхтээх нуорматтан холкуостаахтар тугу да аахсыбаттара. Саатар үүт анна бадалаах буолбута. Былаас, салалта норуотун умнубута, киһи олоҕо сыналааммат буолбута.

Сорох колхоз салайааччылар дьонноро хоргуулан өлөн эрэлэрин үнсэ сатаан баран «сууттаныахпыт» диин куттаммакка саатар үүт анын нэһилиэтиннээх иһэрдэр курдук дьаһаммыттар. Шеятаағы арыы собуотун сэбиэдиэсэ райкомга үнсүбүт: «Үгүс колхозтар сокуоннайа суохтук күүстэринэн үүт анын туттарбаккалар колхозтаахтарга атыылыы олоролор. «Колхозтаахтарбыт тугу аһаахтарай?» диин боппуруоһу тутталлар. Күүкэй «Коммунист» правлениета муньааһынан уураах таһаараллар, үүт анын арыы собуотугар биэрииттэн аккаастанарга диин. Поставка сокуонун куруубайдык кэһиллэрин ыйаахтар.

Ханалас нэһилиэгин сэбиэтин председателэ суруйар: «Биһиги наслек тулааһах бытааххай хозяйство 11 саастаах, 2 кылаас үөрэхтээх Попов Николай Тимофеевич иитэр-харайар дьонно суох ыал устун сылдьар. Кинини ииппит киһи 1 Бордон бытааххай оҕонньоро үүрэн кээстэ байыын бары сизин баран. Бу оҕону детдомна 1940 с. киллэрэргэ үнсүү буолта суутунан ону аккаастаан кээспиттэрэ. Бу оҕо үөрэниэн туох да аһара баҕарар. Кинини иитэн харайар дьонно суох, онон мин бу оҕо детдомга киирэрин наадалааһынан ааҕабын. Уонна бу оҕону ферматтан үүт анын иһэрдэргэ саккаастаан турабын сыһыната дуу.»

Оройуоннаағы райпишепром директора райкомга үнсүбүт

суруга: «Манан бэрт сотору мизэ ыларгар тыллыбын маньгы: дьыала баччатыгар дылы тулуйумтуота суох майгы бара турар, эбэхээтэлинэй поставка үүтэ-арыыта ыйдаағы плана туолбакка иһэр. Ол причинэтэ райуполнаркомзаг ситэтэ суох үлэлиириттэн, проверканы, контуруолу олохтоон ыппаттыттан Күүкэй нэһилиэгин «Большевик» колхоз 1193,3 литр үүтү, «Коммунар» колхоз 2226,6 литр үүтү, Чакыр наслегын «Пушкин» колхоз 54 кг арыыны колхозтаахтарга аванса биэртэлээбиттэрэ. Мантан улахан куттал буолла, план туолуотун биэр өттүнэн, иккис өттүнэн децзаготтовка бытаарар. Ити үөһэ ааттаммыт колхозтарга олунньу ыйтан ыам ыйын 31 күнүгэр дьылы госпоставка көрдөрүллэр плана уонна туолуута нуул бырыһыан.»

Республика үрдүнэн 1941-1942 сс. холкуостарга колхозтаахтар кэтэх хаһаайыстыбалара эстэр уһукка тиийбитэ, ынах сүөһү ахсаана чааһынай бас биллэргэ 1941 с. тохсунньу тургар 172,616 тыһыынча төбө баар буоллаһына, 1943 с. тохсунньу тургар тиийэн 48971 тыһыынча төбөнөн көүрүэбиттэ. Ити көүрүэбиттэ биричинилэрэриттэн биэрдэстэринэн буолбута үгүс ыаллар хоргууаары ыксаан бэстилиэни ынахтарын аларан сизбиттэрэ. Архыып докумуоннарыттан көстөрүнэн 1943 с. тохсунньу таағы сибидиэниэниэн республика үрдүнэн холкуостаах хаһаайыстыба 45,2 % ыан иһэр ынаҕа суох хаалбыт. Сылгы олох эстэр уһукка тиийбит, 20804-тэн баара-суоҕа 1914 сылгы хаалбыт.

Сунтаар оройуонугар 1940 с. тохсунньу 1 күнүнээҕи туругунан кэтэх хаһаайыстыба сүөһүтэ 24756 төбө ынах сүөһү, 3633 сылгы баар эбит буоллаһына, 1942 с.

тохсунньу 1 күнүнээҕи туругунан ынах сүөһү ахсаана-8792, отон сылгы-435 төбө хаалбыт.

Сэрий сылларыгар дьон-норуот бигэ кытаанах, ыарахаттартан чаарыбатах модун санаата киһини сөхтөтөр. Ону өйдөөбөтөх тоталитарнай тутул норуотун ыарахан кэмгэ өйдөөбөтө, хата от-мас курдук тутан, сойуолаан мунур уһукка тизрдибитэ хомолтолоох. 1940-1945 сс. Сунтаар норуодунай суутунан барыта 1877 киһи суутаммытыттан 1625 киһи хаайыыга түбэспит.

Сунтаар норуодунай судьуйата райком сэкиритээригэр 1943 с. ыам ыйын 8 күнүгэр суруйбут докладной туттан: «По прошедшим судебным делам за последние три года в 1940-1942 гг. имеет место массовое истребление скота в особенности колхозниками и частично единоличниками, находящимися в их личном пользовании. О массовом хищническом убое скота рассмотрено за 1940 г. 20 человек, за 1941 г. поступало 8 дел привлечены по им 9 человек и за 1942 г. поступало 10 дел по ним привлечены 10 человек, осуждены судом в разное время по разным срокам за эти три года 35 человек, прекращены 4 дела. Приведем несколько примеров из рассмотренных дел за 1941 г.: 1. Приговором суда от 29/1-1941 г. осуждена гр-ка Арылахского наслега Павлова А.Л. по ст. 79-1 УК РСФСР. Виновность ее по обвинительному материалу состоит в том, что будучи колхозницей в 1940 г. хищнически забила на мясо 3 коровы, 1 лошадь и 1 натель, всего 5 голов скота. Она объяснила о том, что прокормиться нечем. 2. Приговором суда от 21/2-1941 г. осужден гр-н Афанасьев П.А. по ст. 79-1 УК РСФСР. Виновность

его по обвинительному материалу состоит в том, что будучи колхозником хищнически забил на мясо 3 коровы, 3 таскаса и 1 лошадь. В 1940 г. он имеет 112 трудодней и не получает натуральной доход.»

И.Е. Винокуров туох да дьаһал ылыллыбаттарыттан Москубара суруйбута чуолкай. Ол сурук архыыпка таайыллар биричинилэринэн суох. Маннаағы салалтага суруйбут бэстилиэниэн суругун күнэ-дьыла 1943 сыл муус устар 3 күнэ. Тоҕо эрэ оттон тилэх баттаһан 1943 с. муус устар 13 күнүгэр партия Киин комитетын обкома «Об ошибках в руководстве сельским хозяйством Якутского обкома ВКП(б) и общем состоянии сельского хозяйства Якутской республики» диин уурааҕа тигинээн тахсар. Ити уураахха Саха сирин обкома тыа хаһаайыстыбатын сүрүн салааларыгар-сүөһү иитиитигэр, хонуу үлэтигэр улахан хаалыыны таһаарбытын, кэтэх хаһаайыстыба сүөһүтэ аччабытын ыйбыта.

Ити уураағы ырытан маннаағы партия обкомун 8-с ыңгырылаах Пленума ыам ыйын 24 күнүгэр буолар. Пленум И.Е. Винокуров туруорса сатаабыт боппуруостарын сана көрөн ырытан тыа хаһаайыстыбатыгар тахсыбыт сыһыалары дьэ өйдөөн ону туоратар уураахтар дьэ ылынылларлар. Ити уураахха И.Е. Винокуров туруорсубут этиллэрэ сүннүүнэн бары киирэллэр. 1943 сыл атырдьах ыйыгар Степаненко И.Л., Муратов В.А. үлэлэриттэн уурайан киин аппараакка төттөрү ыңгырыллыбыттара. Саха сирин 8 ыңгырылаах Пленума Анашини, Маркеевы үлэлэриттэн устубута. Партия обкомун 9 Пленума 1934 с. Совнарком председателиэн И.Е. Винокуровы анаабыта. Ити кэнниттэн эрэ дьон олоҕо сыһыа көнөн барбыта.

Сир үрдүгэр киһи олохтуттун ордук күндү, алмааска да, көмүскэ да бэриллээт, туохтааҕар да урдүктүк сыаналанар туох баар буолуой?

Наталья СТЕПАНОВА, Национальный архив флигатын кылаабынай хранитель (ИЛ) сурунаал, 2005 с. 3 №-рз)